

Ilse Derluyn, Eric Broekaert

OTROCI IN MLADOSTNIKI BREZ SPREMSTVA V BELGIJI

UVOD¹

Po podatkih ameriškega odbora za begunce (*United States Committee for Refugees*, Ingleby 2005) je do konca leta 2003 zaradi organiziranega nasilja zapustilo dom okoli 35,5 milijona ljudi. Večina (23,6 milijona) jih je našla zatočišče znotraj meja svoje države. S tem so postali »notranje razseljene osebe«. 11,9 milijona ljudi je poiskalo zatočišče v tujini in tako so postali begunci (*ibid.*). Le manjšina med njimi je poiskala zatočišče v Evropi (7 %) ali Severni Ameriki (3 %). Največje breme beguncev je tako naloženo ne-zahodnim državam; v državah Srednjega Vzhoda je 37 % svetovne begunske populacije, v Afriki 27 %, v južni in osrednji Aziji pa 16 % (Ingleby, 2005). Približno polovica svetovne begunske populacije je otrok in mladostnikov, mlajših od 18 let (Bhabha, Young 1999, UNHCR 2004, Westermeyer 1991). Med njimi so mladoletne osebe brez spremstva – otroci in mladostniki, ločeni od staršev ali zakonitih oziroma dejanskih skrbnikov (SCEP 2004). Ta skupina otrok in mladostnikov brez spremstva odraslih oseb je najranljivejša skupina begunske populacije (Halvorsen 2002).

Tako v evropskem kot svetovnem merilu nam za to skupino primanjkuje natančnih podatkov. Ocenjujejo, da je otrok in mladostnikov brez spremstva nekako od 2 do 5 % od približno 20 milijonov vseh begunskih otrok (Bhabha, Young 1999, Bruce 2001). Organizacija *Save the Children* ocenjuje, da je med begunsko populacijo vselej vsaj sto tisoč otrok brez spremstva (Ruxton 2000). Zaradi pomanjkljivih registracijskih sistemov statistični podatki različnih držav niso nujno primerljivi. Do nedavnega podatkov o tej skupini sploh niso sistematično zbirali, pa tudi definicije, kdo je »otrok brez spremstva«, se v

različnih državah razlikujejo. Zato verjamemo, da so številke otrok brez spremstva višje, kot jih navajajo uradne statistike (Halvorsen 2002, Hunter 2001).

Definicija mladoletnih beguncev brez spremstva vsebuje tri ključne elemente: da so begunci, da so mladostniki ali otroci in da so brez spremstva odrasle osebe. Kot begunci so iztrgani iz domačega okolja, doživljajo večkratne izgube, preživljajo travmatične izkušnje v matični državi in na poti do nove države, imajo težave s prilagajanjem na novo okolje in negotovo prihodnost v sprejemni državi (gl. na primer Baker 1999, Derluyn, Wille, De Smet, Broekaert 2005, Weine *et al.* 1998, Ying 1999). Ker so to otroci in mladostniki, so v razvojnem procesu, značilnem za to obdobje, denimo v zvezi z oblikovanjem identitete (Adjuković 1998, Bruce 2001). Te izkušnje, težave in izzive morajo preživeti brez podpore in vodenja staršev ali druge zaupanja vredne odrasle osebe (gl. na primer Elbedour, Bensel, Bastien 1993, Ressler Boothby, Steinbock 1988, Thabet, Vostanis 2000).

MLADOLETNI BEGUNCI IN BEGUNKE BREZ SPREMSTVA V BELGIJI

Mladoletni begunci brez spremstva so nedavno »odkrita« skupina v Belgiji. Šele v devetdesetih so začeli o njih govoriti kot o posebni skupini. Značilna je nejasnost v zvezi z njihovo obravnavo. Ali bi moral biti v prvi vrsti poudarjen njihov begunski status in bi jih zato obravnavali podobno kot odrasle begunce ali pa bi moral biti v ospredju njihov status mladoletnih oseb in bi jih zato obravnavali kot druge mladoletne osebe v Belgiji, ki potrebujejo posebno skrb in podporo?

Od »odkritja« mladoletnih beguncev brez spremstva kot skupine je njihovo število naraslo. Zaradi tega se je pritisk na sistem socialnega varstva za mladostnike, da poskrbijo tudi za otroške begunce brez spremstva, povečal. Leta 2001 je belgijska azilska zakonodaja doživela večje spremembe; finančna pomoč, ki so jo prej dobili vsi prosilci in prosilke za azil, se je skrčila le na prosilce in prosilke v drugi fazi azilskega postopka. Tisti v prvi fazi imajo zgolj pravico do materialne pomoči – sprejem v velike zbirne begunske centre ali namestitev v manjše enote.

Ti spremembi, povečan pritisk na običajen socialnovarstveni sistem za mladostnike (zaradi povečanega števila mladoletnih beguncev) in spremenjen sistem pomoči, sta pripeljali do organizacije posebnega, vzporednega sistema pomoči za mladoletne prosilce za azil brez spremstva, ki je bolj povezan z azilskim sistemom za odrasle kot pa z običajnim sistemom pomoči za mladino. Razlog je deloma v belgijski ustavni ureditvi; medtem ko je za prosilce za azil, tudi mladoletne, odgovorna zvezna vlada, sta za skrb za mladino odgovorni lokalni vladi flamske in francoske skupnosti (socialnovarstveni sistem na področju mladine je v njuni pristojnosti). Zaradi tega imamo v Belgiji dva različna sistema pomoči mladoletnim beguncem brez spremstva, in sicer glede ena njihov pravni status; mladoletniki brez spremstva, ki so zaprosili za azil, so preskrbljeni po sistemu pomoči, ki ga je ustvarila zvezna vlada, tisti, ki niso zaprosili za azil, pa so odgovornost lokalnih vlad flamske in francoske skupnosti.

Belgijski državni organi, ki izdajajo dovoljenja za prebivanje, uporabljajo tole definicijo mladoletnika brez spremstva odrasle osebe: »mladoletnik brez spremstva je vsak državljan katere koli države, ki ne izhaja iz evropskega ekonomskega prostora, ni dopolnil 18 let in vstopi na belgijski teritorij ali tu živi brez prisotnosti očeta, matere, zakonitega skrbnika ali zakonskega partnerja« (Urad za tujce 2002).

Čeprav lahko mladoletne begunce brez spremstva po tej definiciji zlahka razpoznamo kot posebno skupino, je upravičenost takega razločevanja vprašljiva. Je utemeljevanje sistema pomoči na podlagi njihovega pravnega statusa (prosilci za azil ali ne-prosilci za azil) pravi način, da zagotovimo varovanje pravic otrok in mladine? Dejstvo je, namreč, da so to mladoletne osebe v posebnih okoliščinah, navadno

težavnih, zaradi tega vsi potrebujejo primerno skrb in podporo.

Statistični prikaz

Ni mogoče podati zanesljive statistične ocene mladoletnih beguncev brez spremstva, ki živijo v Belgiji. Sistematično popisovanje te skupine vodijo šele nekaj let in statistični podatki iz različnih virov so večasih različni. Pri mladoletnih ne-prosilcih za azil je zbiranje podatkov še težje, najprej zaradi njihovega nelegalnega statusa v Belgiji, potem pa zaradi omejenega števila mest za namestitev mladostnikov in posledično pomanjkljivega popisovanja. Nimajo vsi mladoletniki stika z begunskim centrom; nekatere registrira samo policija. V zadnjih letih je sicer prišlo do določenih izboljšav pri popisovanju te skupine ljudi, kar nam omogoča boljši vpogled v njihove razmere in načrtovanje podpore.

Glede na pravno ločevanje prosilcev za azil in tistih, ki to niso, podajamo tudi ločen številčni prikaz obeh skupin. Podatki kažejo, da se je od spremembe azilske zakonodaje leta 2001 skupno število vlog za azil drastično zmanjšalo, medtem ko se je število vlog za azil mladoletnikov zmanjšalo le za malenkost (gl. graf 1).

Tabela 1 prikazuje število mladoletnikov brez spremstva, ki so v zadnjih nekaj letih zaprosili za azil v Belgiji. O številu mladoletnikov brez spremstva, ki niso zaprosili za azil, imamo le približno oceno, najverjetneje prenizko. Statistični podatki za leto 2004 niso zanesljivi, večinoma zaradi novega skrbniškega sistema za mladoletne brez spremstva, ki ga od 1. maja 2004 dalje izvaja skrbniški urad. Posledično je prišlo do sprememb pri popisovanju in obravnavi mladoletnikov, še zlasti tistih, ki niso prosilci za azil.

Leta 2004 je za azil zaprosilo 679 mladoletnih oseb (za 80 izmed njih se je ob medicinskem pregledu izkazalo, da so polnoletni). Prišli so iz 59 različnih držav, najpogosteje pa iz Konga (86 oseb oziroma 14,4 %), Gvineje (80 oseb oziroma 13,4 %), Afganistana (44 oseb oziroma 7,3 %) in Ruande (41 oseb oziroma 6,8 %).

Mladoletniki brez spremstva, ki niso zaprosili za azil, so večinoma prišli iz Srbije in Črne gore (105 oseb oziroma 11 %), Afganistana (105 oseb oziroma 11%), Romunije (100 oseb oziroma 10,5 %), Albanije (66 oseb oziroma 6,9 %) in Moldavije (62 oseb oziroma 6,5 %). Podatki so za leto 2003.

Graf 1: Skupno število vlog za azil v Belgiji in število vlog mladoletnih prosilcev in prosilk za azil, ki so brez spremstva (vir: Urad za tujce²)

Tabela 1: Število mladoletnikov brez spremstva v Belgiji v zadnjih nekaj letih (vir: Urad za tujce)

	2000	2001	2002	2003	2004
Mladoletni prosilci za azil ³	848	747	603	589	599
Mladoletni, ki niso v azilskem postopku	852	473	1098	953	1732
Mladoletni v postopku za status žrtve trgovine z ljudmi	12	11	15	13	22
skupaj	1712	1231	1716	1555	2353

Tabela 2: Starostni razpon mladoletnih prosilcev in prosilk za azil (za leto 2004) in mladoletnikov in mladoletnic, ki niso zaprosili za azil (za leto 2003)

	Mladoletni prosilci za azil brez spremstva	Mladoletni brez spremstva, ki niso v azilskem postopku
≤ 5 let	7 (1.2%)	?
6 – 10 let	22 (3.7%)	?
11 – 15 let ⁴	129 (21.5%)	392 (41.1%)
16 let	169 (28.2%)	256 (26.9%)
17 let	272 (45.4%)	256 (26.9%)
18 let	?	17 (1.8%)
≥ 19 let ⁵	?	32 (3.4%)

Med mladoletnimi prosilci za azil v letu 2004 je bilo 212 (35,4 %) deklic in 387 (64,6 %) dečkov. V zadnjih letih narašča število deklic; v letu 2001 jih je bilo 24 %, leta 2002 32 % in leta 2003 37 %. O razmerju med številom dečkov in deklic v skupini, ki ni zaprosila za azil, nimamo podatkov. Večina mladoletnikov v obeh skupina je stara od 16 do 18 let (tabela 2).

Te značilnosti mladoletnikov brez spremstva v Belgiji glede njihove starosti, spola in države izvira so primerljive z drugimi evropskimi državami (UNHCR 2004). Specifična belgijska situacija v zvezi z mladoletniki, ki niso zaprosili za azil, je, da večinoma želijo v Veliko Britanijo in jih je policija zaustavila v Belgiji, medtem ko so bili na poti tja.

DOVOLJENJA ZA BIVANJE

Konvencija združenih narodov o otrokovih pravicah nalaga zaščito in skrb za vse mladoletne osebe, še zlasti za tiste brez spremstva. Konvencija vključuje določilo, da lahko mladoletnike brez spremstva vrnejo v njihove matične države le, če je to v »največjem interesu otroka« in če bo imel v državi, kamor ga pošiljajo, zagotovljeno skrb in podporo. Če ta pogoj ni izpolnjen, potem mora država gostiteljica omogočiti primerno skrb in podporo, vključno z dovoljenjem za bivanje, dokler mladostnik ali mladostnica ne doseže polnoletnosti. Za različne skupine mladoletnikov brez spremstva so v Belgiji uvedli različne postopke pridobivanja dovoljenja za bivanje.

Prva vrsta postopka pridobivanja začasnega dovoljenja za bivanje je povezana z *azilskim postopkom*. Azilski postopek v primeru mladoletnikov je enak kot za odrasle. Ključni del azilskega postopka so kriteriji, podani v ženevski konvenciji iz leta 1951. Konvencija definira begunca kot »osebo, ki se zaradi utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi rase, vere, narodnosti, pripadnosti posebni družbeni skupini ali političnega prepričanja nahaja izven države, katere državljanstvo ima, in zaradi strahu ne more zaupati zaščiti svoje države«. Azilski postopek zahteva, da oseba dokaže, da izpolnjuje te kriterije. V Belgiji ima azilski postopek tri faze. V prvi (»dublinska faza«) urad za tujce razišče, ali je Belgija odgovorna za obravnavo azilske vloge po dublinski konvenciji. V drugi fazi (ugotavljanje dopustnosti) urad za tujce razišče, ali je vloga za azil dopustna, pri čemer izhaja iz ženevske konvencije. In v tretji fazi (ugotavljanje argumentov) pooblaščenec glavnega urada za begunce in osebe brez državljanstva razišče argumentacijo vloge, pri čemer upošteva kriterije ženevske konvencije. Prosilec ali prosilka za azil ima pravico do pritožbe v kateri koli fazi postopka. V času azilskega postopka ima prosilec za azil pravico do začasnega dovoljenja za bivanje. Če pristojni organi na koncu postopka odločijo, da vloga za azil izpolnjuje kriterije ženevske konvencije, prosilec za azil pridobi status begunca. Če vloga zavrnejo, prosilec za azil navadno izgubi pravico do bivanja v Belgiji, razen kadar gre za posebne okoliščine – če je to mladoletnik ali mladoletnica brez spremstva odrasle osebe. V takem primeru se začne poseben postopek za otroke brez spremstva, ki niso (več) prosilci za azil.

Druga možnost pridobitve začasnega dovoljenja za bivanje je *postopek za mladoletne osebe brez spremstva, ki niso prosilci za azil* (ker niso zaprosili za azil ali so dobili negativen odgovor). Šele po treh letih in če je takrat oseba še vedno mladoletna, lahko pridobi dovoljenje za stalno prebivanje v Belgiji.

Tretja možnost legalizacije bivanja je *status žrtve trgovine z ljudmi*. Ta status lahko pridobijo odrasli in otroci, ki so žrtve trgovine z ljudmi oziroma ekonomskega ali spolnega izkoriščanja. Za pridobitev statusa je določen poseben postopek, ki vsebuje stroge kriterije – da zapustijo okolje izkoriščanja, podajo relevantno izjavo, ki na sodišču bremeni izkoriščevalca, in sprejmejo pomoč enega od treh v ta namen določenih centrov. Če izpolnijo kriterije, lahko pridobijo začasno, včasih pa tudi stalno dovoljenje za prebivanje.

Četrta mogoča postopek je ureditev bivanja za odrasle brez statusa in otroke zaradi *posebnih razlogov*, kot so humanitarni (integracija v belgijsko družbo), dolgotrajni azilski postopek in zdravstveni razlogi.

Obstajajo pa tudi mladoletniki in mladoletnice, o katerih nimamo nobenih števil, ki ostanejo v Belgiji brez dokumentov in ki nimajo stika z državnimi organi in službami. Življenje v takih razmerah je zelo tvegano, saj jih močno izpostavi izkoriščevalskim in drugim zlorabljalčim odnosom.

SKRBNİŠTVO

Od 1. maja 2004 v Belgiji velja zakon, po katerem mora vsak mladoletnik, ki pride v državo brez spremstva, kakor hitro je mogoče dobiti pravnega skrbnika. Ta zakon je vpeljal obvezno pravno zastopstvo mladoletnih, kar prej ni bila praksa.

Ko mladoletnik pride v Belgijo oziroma ga ustavi policija, mora policija takoj kontaktirati skrbniški urad. Ta odloči, kaj se bo zgodilo z osebo (navadno je to namestitev v begunski center) in opravi prvo identifikacijo – ime, narodnost, družinske razmere (ali je mladostnik sam ali ne) in starost. Glede določitve starosti lahko skrbniški urad odloči, da se opravi medicinska ocena. Če je oseba prepoznana kot mladoletna, ji določijo skrbnika ali skrbnico. Naloga skrbnice je, da varuje interese otroka na vseh življenjskih področjih (dovoljenje za

bivanje, azilski postopek, namestitvev, podpora, izobraževanje itn.). Mladostnika tudi zastopa v vseh pravnih zadevah, npr. spremstvo in podpora pri intervjuju v azilskem postopku. Njena vloga preneha, ko mladostnik zapusti Belgijo ali postane polnoleten. Pravno zastopstvo v takih primerih je neobhodno, če hočemo spoštovati pravice otrok in adolescentov (Halvorsen 2002). Potrebno pa bo še nekaj časa, da začne sistem skrbništva v Belgiji delovati optimalno in najde svojo vlogo in mesto med različnimi udeleženci socialnovarstvenega sistema.

SPREJEM IN SOCIALNOVARSTVENI SISTEM ZA MLADOLETNE BREZ SPREMSTVA

Posledica vpeljave skrbniškega sistema 1. maja 2004 za mladoletne brez spremstva je bila, da je zvezna vlada organizirala sprejemni krizni-opazovalni-orientacijski center za vse mladoletne brez spremstva, tako prosilce za azil kakor tiste, ki niso v azilskem postopku. Namen centra je poskrbeti za vse otroke in mladostnike ob prihodu v Belgijo. Skupaj s skrbniškim uradom ta center zbira informacije o mladostnikovi identiteti in pretehta, kam bi lahko mladostnika dolgoročno namestili. Dolžina bivanja v centru je omejena na največ štiri tedne.

Po prvem opazovanju in orientaciji je mladoletnik nameščen v dolgotrajnejšo obliko bivanja. Sprejemni sistem je tesno povezan z vrsto dovoljenja za bivanje, ki ga pridobijo mladostniki, kar je odvisno od tega, ali so vložili vlogo za azil ali ne. Če se mladostnik v obdobju opazovanja in orientacije odloči, da bo vložil vlogo za azil, ga premestijo v institucijo za mladoletne prosilce za azil, ki je odgovornost belgijske zvezne vlade. Za to skupino ljudi je predvidenih 543 mest, ki so večinoma posebni oddelki v velikih begunskih centrih. Obstajajo le trije begunski centri manjšega tipa (vsak je za 16 oseb), ki so namenjeni samo mladoletnim prosilcem za azil, in nekaj mest je za tiste, ki želijo živeti sami.

Če mladoletna oseba ne vložil vloge za azil, je zanj odgovorna lokalna vlada flamske ali francoske skupnosti. Flamska skupnost je organizirala dva manjša centra (s skupno 35 mesti) za sprejem mladoletnikov, ki niso zaprosili za azil. Ker so te kapacitete premajhne, mora veliko mladoletnikov brez spremstva čakati v kriznem

sprejemnem centru dlje, kot je dovoljeno, nekateri tudi do 8 mesecev, nekateri pa nikoli niso premeščeni v druge oblike bivanja.

Pomembno je opozoriti na visoko število mladoletnikov in mladoletnic brez spremstva, ki izginejo kmalu potem, ko jih zajame policija ali ko jih namestijo v krizni sprejemni center (Pauw 2002, Verlinden 2004). Čeprav je med njimi verjetno največ takih, ki so jih zaustavili na poti v Veliko Britanijo in iz sprejemnih centrov odidejo, da bi zopet poskusili doseči bregove »obljubljene dežele«, pa so med njimi zagotovo tudi otroci, ki so prisilno vrnjeni v okolja, kjer so bili izkoriščani. Vsi pa so nedvomno izpostavljeni izkoriščanju in zlorabam.

Po konvenciji združenih narodov o otrokovih pravicah mladoletne osebe ne smejo biti zaprte v centrih za tujce oziroma begunce. Kljub temu je v Belgiji to še vedno praksa, kar je razvidno iz letnih poročil enega od zaprtih centrov, Transit-centrum 127 na bruseljskem letališču. Leta 2001 je bilo v tem centru zaprtih 81 mladoletnih oseb brez spremstva, leta 2002 se je številka nekoliko znižala na 39 s povprečno dolžino bivanja 31,4 dneva (razpon od 5 do 73 dni). Med temi 39 mladoletniki, jih je bilo 7 vrnjeno v njihove države izvira ali v tretjo državo. Leta 2003 pa se je to zgodilo tridesetim mladoletnim osebam (Aliens Office 2003). Te številke so zaskrbljujoče, saj repatriacija mladoletnih oseb (v državo izvira ali tretjo državo) po mednarodni konvenciji o otrokovih pravicah ni dovoljena, razen če je to v največjem interesu otroka oziroma če v državi, kamor ga pošiljajo, zanj ni zagotovljena primerna skrb in podpora.

V času, ko je mladoletna oseba v begunskem centru ali v posebnem sprejemnem centru za mladoletne brez spremstva, je treba zanj čimprej najti primerno dolgoročno namestitev in podporo, kot sta denimo rejniška družina ali avtonomno bivanje z vodenjem v običajnih namestitvah za mladino, npr. v stanovanjskih skupinah. Skrb za mladino, ki prihaja iz »problematičnih starševskih razmer«, je v pristojnosti lokalnih vlad flamske in francoske skupnosti; taka namestitvev je primerna tudi za otroke in mladostnike begunce. Ker v teh običajnih oblikah pomoči stalno primanjkuje prostora, mnogi otroci begunci čakajo zelo dolgo, preden so nameščeni v sistem podpore. Tudi zato zelo dolgo čakajo, če sploh dočakajo, ker veliko služb nerade sprejemajo otroške begunce zaradi

njihove negotove prihodnosti, ker prihajajo iz drugačnega kulturnega okolja, zaradi jezikovnih ovir ipd.

V preteklih mesecih je belgijska zvezna vlada organizirala nekaj mest za dolgotrajnejšo namestitev prosilk in prosilcev za azil brez spremstva po sistemu »živeti sam ob vodstvu oziroma podpori«. To velja samo za mladoletnike, ki so vložili vlogo za azil. Število zaposlenih pa je veliko nižje kot pri enakem sistemu namestitev za običajno mladino.

MOŽNOSTI ZA IZOBRAŽEVANJE

Vse mladoletne osebe, ki živijo v Belgiji, ne glede na to, ali imajo dovoljenje za bivanje ali ne, imajo pravico obiskovati šolo. Tako imajo tudi vsi mladoletni begunci brez spremstva pravico (in dolžnost) hoditi v šolo. Na začetku njihovega bivanja v Belgiji jih večina obiskuje intenzivne jezikovne tečaje nizozemščine oziroma francoščine. Po enem letu se navadno vključijo v redni šolski sistem, kar pa ni zmeraj brez težav, saj jezik ostaja pomembna ovira sodelovanja pri pouku. Nekateri otroci in mladostniki v svojih državah izvira niso hodili v šolo, nekateri so tudi nepismeni. Mnogi obiskujejo nižjo stopnjo razreda, kot bi bilo primerno njihovim sposobnostim ali kot so jo obiskovali v svoji državi izvira. Tako so pogosto starejši od vrstnikov v razredu in pri nekaterih traja zelo dolgo, preden končajo osnovno šolo.

DUŠEVNO ZDRAVJE OTROK IN MLADOSTNIKOV BEGUNCEV BREZ SPREMSTVA

Splošno znano je, da so otroci in mladostniki brez spremstva izjemno ranljiva skupina, pri kateri obstaja visoko tveganje za razvoj čustvenih in vedenjskih problemov, kot so napadi panike, težave s spanjem, motnje koncentracije, nočne more, depresija, zaprtost vase, različne oblike tesnobe in strahu, občutki krivde, hiperaktivnost, posttravmatski stresni sindrom, strah pred ločevanjem, telesni simptomi, reakcije globokega žalovanja in žalosti, občutek ranljivosti, regresija, agresivne reakcije, podoživljanje stresnih dogodkov, zmanjšan interes za prijetne aktivnosti, povišano stanje nemira, nizka sa-

mozavest, v usodo vdan pogled na prihodnost, zloraba substanc, povečano število seksualnih partnerjev, nasilno vedenje, samomorilno vedenje, izostajanje iz šole itn. (gl. na primer Athey, Ahearn 1991, Berenson, Wiemann, McCombs 2001, Boothby 1991, Burnett, Peel 2001, Dyregrov, Gjestad, Raundalen 2002, Felsman, Leong, Johnson, Crabtree Felsman 1990, Ferenci 2001, Hodes 1998, Hubbard, Realmuto, Northwood, Masten 1995, Loughry, Flouri 2001, Macksoud, Aber 1996, Porte, Torney-Purta 1987, Pynoos, Nader 1988, 1990, Sack *et al.* 1993, Savin, Sack, Clarke, Meas, Richart 1996, Sourander 1998).

Najine lastne raziskave (Derluyn 2005, Derluyn *et al.* 2005, Derluyn, Broekaert, Schuyten, v recenziji), izvedene s pomočjo vprašalnikov zaprtega tipa, so pokazale tri skupine, ki so znotraj begunske populacije še posebej občutljive za težave na področju duševnega zdravja, kot so tesnoba, depresija in posttravmatski stresni sindrom; to so deklice, ki so doživele več travmatičnih dogodkov, otroci brez spremstva in mladostniki brez spremstva. Zaradi resnejših simptomov tesnobe trpi 45 % anketiranih iz zadnje skupine (denimo nenadni napadi strahu in panike, nemir, glavoboli). Odstotek anketiranih mladostnikov, ki so v Belgijo prišli v spremstvu odrasle osebe in trpijo zaradi takih simptomov, je nižji (o takih simptomih je poročalo 17 % tistih, ki živijo z mamo, 20,6 % tistih, ki živijo z obema staršema, 23,5 % tistih, ki živijo z očetom, in 33 % tistih, ki živijo s kom drugim, navadno s sorodniki). S pomočjo standardiziranih vprašalnikov sva izmerila tudi pojavljanje simptomov depresije (pogosto jokanje, težave s spanjem, slab apetit, občutek osamljenosti, razmišljanje o samomoru). Odgovori mladostnikov kažejo, da se simptomi depresije pojavljajo pri 46,6 % mladoletnih osebah brez spremstva. Pri ostalih je odstotek nižji (med tistimi, ki so prišli v Belgijo z obema staršema, je mladostnikov, ki trpi za takimi simptomi, 15 %, med tistimi, ki so prišli samo z očetom, 16,5%, samo z mamo 18 % in s kom drugim 23,3 %). To razmerje med simptomi, ki jih doživljajo otroci in mladostniki brez spremstva, in tistimi, ki so prišli s starši ali drugo bližnjo osebo, je še bolj izrazito pri vprašanju posttravmatskega stresnega sindroma (denimo, nočne more o dogodku, izogibanje premišljevanju o dogodku, stanje stalnega nemira). Take simptome doživlja 58,1 % mladoletnih brez spremstva, medtem

ko so znatno redkejši pri mladostnikih, ki so prišli v spremstvu staršev ali bližnje odrasle osebe (pri 13,6 % vprašanih, ki živijo z obema staršema, pri 15,9 % vprašanih, ki živijo z mamo, pri 24,1 % vprašanih, ki živijo z očetom, in pri 20 % vprašanih, ki živijo z drugimi bližnjimi osebami).

Intervjuji z otroki in mladostniki brez spremstva (Derluyn 2005, Derluyn, Broekaert, v recenziji) razkrivajo njihove izkušnje, njihove poglede na sedanje in prihodnje življenje in občutke. Med glavnimi temami v njihovih intervjujih je osamljenost in globoka želja, da bi videli svoje starše in družino in bili spet skupaj. To kažejo odlomki iz intervjujev.

Pred enim letom je bilo vse lepo, vse je bilo novo zame. Zdaj po enem letu pogrešam svojo družino, sovražim biti tukaj in se sprašujem, zakaj sem tu.

Veliko mislim na mamo, očeta in sestro. Če njih ni tu, zame ne more biti dobro. Drugi ljudje imajo mame in očete do 40 leta starosti, zame se je zgodilo prehitro, da nimam več mame in očeta.

Druga pomembna tema, ki se je pokazala med intervjuji z otroki in mladostniki, je prizadevanje, da bi si v Belgiji ustvarili novo življenje. Vsi so se trudili, da bi jim to uspelo (obiskovanje šole, učenje jezika itn.), vendar negotovost glede možnosti pridobitve dovoljenja za stalno bivanje preplavlja njihove občutke in povzroča tesnobo.

Rada bi imela v redu papirje. Zaradi tega je tako pomembno, da hodim v šolo. Res bi rada imela dobre papirje.

Ja, rad bi ostal za vedno. Če bom dobil papirje, ne bom imel nobenih problemov. Tudi brez papirjev bi lahko ostal, ampak to je zelo težko.

Otroci in mladostniki so izrazili, kako pomembni so zanje odnosi z drugimi ljudmi (prijatelji, učitelji, drugimi mladostniki v begunskem centru) in njihova mnenja o begunskem centru.

In potem je bilo res neverjetno. Spominim se, ko sem bila tu prvi teden in sem stala na hodniku, gledala sem ven in jokala, sploh se nisem zavedala [...] Drugi mladi so prišli zraven in se začeli pogovarjati z mano. Nena doma smo si bili tako blizu [...] vedela sem, da so tudi oni doživeli nekaj podobnega kot

jaz.

Za večino otrok in mladostnikov je bilo obdobje pobega in dogodkov pred njim zelo težko, polno drastičnih sprememb. Mnogi mladostniki se niso sami odločili za migracijo in mnogi so popolnoma izgubili nadzor nad migracijskim procesom.

Odpotovala sem z ladjo, ko so plačali [...] Morali so me skriti, na dnu ladje sem ostala dolgo, odprli so samo, ko so prinesli hrano in druge stvari in ko sem šla na zrak za eno uro.

O tem nisem jaz odločal. Stric me je prisilil. Jaz bi ostal. Morda bi šel v Maroko ali Tunizijo, ne v Evropo. Zbežal sem zaradi varnosti, ne zato, da bi imel nove probleme.

Nisem si izbral Belgije, hotel sem iti v Anglijo, v London [...] pa me je policija ustavila v Zeebrugge, celo dvakrat [...] potem so me dali v ta center.

PSIHOSOCIALNA IN TERAPEVTSKA POMOČ

Begunci, ki potrebujejo službe na področju duševnega zdravja, naletijo na številne ovire, med njimi zlasti na napačno diagnosticiranje, jezikovne ovire, neprimerno udeležbo tolmačev, slabo dostopnost služb, pomanjkanje sredstev za plačevanje storitev, nepoznavanje sistema na področju duševnega zdravja, neprimerne metode obravnave in pomanjkanje kulturno ozavešenih intervencij (Barrett, Moore, Sonderegger 2000, Davies, Webb 2000, Derluyn, Broekaert 2005, Derluyn *et al.* 2005, Gong-Guy, Cravens, Patterson 1991, Guarnaccia, Lopez 1998, Rousseau, Singh, Lacroix, Bagilishy, Measham 2004, Ying 1999).

Na organizacijski ravni je treba poudariti vprašanje, s katerim se ukvarjata tudi Watters in Ingleby (2004), o državnih ukrepih na področju migracij v kontekstu dostopnosti in ustreznosti služb za duševno zdravje. Na primer, v državah z razmeroma veliko prosilci za azil, ki živijo v sprejemnih oziroma begunskih centrih, dokler je njihova vloga za azil v postopku (npr. v Nemčiji), so službe za duševno zdravje navadno organizirane v tem okolju in ločene od običajnih služb za duševno zdravje in zdravstvenega sistema, ki jih uporabljajo domačini. V državah, kjer je poudarek na razpršenih namestitvah

prosilcev za azil, tako da nobeno področje države ni nesorazmerno »obremenjeno« (npr. v Veliki Britaniji), se kažejo problemi dostopa in ustreznosti običajnih služb v skupnosti.

Tudi v Belgiji prosilci za azil čakajo na razrešitev svojih azilskih vlog v velikih begunskih centrih, mladoletni begunci brez spremstva pa čakajo na razrešitev vloge v posebnih enotah znotraj takih centrov ali v posebnih centrih za mladoletne begunce. Problem je v tem, da v begunskih centrih skorajda ni storitev na področju duševnega zdravja. Pri običajnih službah za duševno zdravje, ki so namenjene vsem prebivalcem, je problem to, da so le zelo redke specializirane in dostopne tudi za migrante in begunce. Te službe so v večjih belgijskih mestih, kjer živi večina migrantov in beguncev. Le redki odrasli ali otroci, ki so nastanjeni v begunskih centrih, se obrnejo na te službe. Čustvena podpora in primerna obravnava psihičnih težav je izredno okrnjena. Zato ne preseneča, da socialne delavke poročajo o pogostih čustvenih in vedenjskih problemih begunskih otrok in mladostnikov. Zaradi težav na področju duševnega zdravja in vedenjskih motenj (agresija, zloraba substanc ipd.) nekatere mladostnike nenehno premeščajo iz enega begunskega centra v drugega, ne da bi jim priskrbeli primerno podporo in obravnavo.

IN KO POSTANEJO POLNOLETNI?

Zakonodaja je enotna v tem, da je treba otrokom in mladostnikom brez spremstva zagotoviti skrb in podporo, vendar je le do 18 leta. Za večino to pomeni, da od 18 leta naprej nimajo več dovoljenja za bivanje v Belgiji. Lahko jih doleti repatriacija v državo izvira ali tretjo državo ali pa prejmejo odločbo, da morajo zapustiti Belgijo. Z 18 leti izgubijo pravico do bivališča, skrbi in podpore, kar pomeni, da njihovo bivanje v

Belgiji postane nelegalno, zato je polnoletnost za večino med njimi grožnja. Podobno velja za socialne delavke, saj je njihovo delo zaradi stalne negotovosti in prevladujočega občutka nemoči izredno naporno.

SKLEP

Otroci in mladostniki brez spremstva grede skozi različne procese migracije, travme in kulturnega prilagajanja ob sočasnih razvojnih procesih odraščanja in oblikovanja identitete, ne da bi bili deležni podpore in zaščite staršev. Ta odsotnost staršev (še zlasti matere) lahko resno ogrozi njihovo duševno zdravje in lahko pripelje do čustvenih in vedenjskih težav (Derluyn, Broekaert, Schuyten, Temmerman 2004). Kljub temu primerna podpora in skrb za to ranljivo skupino ni zagotovljena. V članku sva prikazala razmere otrok in mladostnikov beguncev brez spremstva v Belgiji. Raziskava o njihovem počutju in čustvenem stanju je pokazala, da imajo veliko ponotranjenih problemov (npr. simptomi tesnobe, depresije in postravmatskega stresa), sistem podpore pa se kaže kot nezadostno izdelan, saj veliko potreb ostaja nezadovoljenih.

Zato je nujno naprej razvijati sistem psihološke in terapevtske skrbi za otroke in mladostnike brez spremstva. Sodelovanje med organizacijami in institucijami iz različnih evropskih držav je pomembno, saj je to v globaliziranem svetu fenomen svetovnih razsežnosti. Razvijanje dobrih praks v posameznih državah ima pomen in vrednost tudi za nove iniciative v drugih državah.

Na koncu želiva poudariti, da bi morali več pozornosti nameniti tej skupini otrok in mladostnikov, pri tem pa vključiti njihove poglede in razmišljanja, saj so oni sami najboljši strokovnjaki za svojo situacijo.

Prevedla Jelka Zorn

OPOMBE

¹ Zahvaljujeva se sodelujočim otrokom in mladostnikom, begunskim centrom, socialnim službam in šolam. Študijo je podprl raziskovalni sklad za doktorski študij univerze v Ghentu in evropski begunski sklad pri evropski komisiji.

² Podatkov o begunskih otrocih brez spremstva za leto 1998 in 1999 ni.

³ Za leto 2000 in 2001 so številke vseh mladoletnikov brez spremstva, ki so povedali, da so mladoletni, medtem ko so za 2002, 2003 in 2004 všteti le tisti, ki so bili ocenjeni za mladoletne na podlagi medicinskega pregleda.

⁴ Za mladostnike, ki niso zaprosili za azil, so na voljo zgolj podatki o tistih, ki imajo manj kot 16 let; poleg tega ni statistično zabeležena nobena druga diferenciacija te skupine otrok.

⁵ Statistični podatki o mladoletnih prosilcih za azil, za katere so po medicinskem pregledu odločili, da so polnoletni, so izpuščeni iz teh evidenc, medtem ko so pri statističnih podatkih mladostnikov, ki niso zaprosili za azil, upoštevani vsi mladostniki, ki so povedali, da so mladoletni.

LITERATURA:

- AJDUKOVIĆ, M. (1998), Displaced adolescents in Croatia: Sources of stress and posttraumatic stress reaction. *Adolescence*, 33: 209-217.
- ALIENS OFFICE (2003), *Dienstnota niet-begeleide minderjarigen*. Brussels: Aliens Office.
- AHEARN, F., ATHEY, J. L. (ur.) (1991), *Refugee Children: Theory, Research and Services*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- BAKER, D. (1999), Childbirth and authoritative knowledge: Cross cultural perspectives. *Social Science and Medicine*, 50: 445-446.
- BARRETT, P. M., MOORE, A. F., SONDEREGGER, R. (2000), The FRIENDS program for young former-Yugoslavian refugees in Australia: A pilot study. *Behaviour Change*, 17: 124-133.
- BERENSON, A. B., WIEMANN, C. M., MCCOMBS, S. (2001), Exposure to violence and associated health-risk behaviors among adolescent girls. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 155: 1238-1242.
- BHABHA, J., YOUNG, W. (1999), Not adults in miniature: Unaccompanied child asylum seekers and the new US guidelines. *International Journal of Refugee Law*, 11: 84-125.
- BOOTHBY, N. (1991), Children of war: Survival as a collective act. V: M. McCALLIN (ur.), *The Psychological Well-Being of Refugee Children: Research, Practice and Policy Issues*. Geneva: International Catholic Child Bureau (169-184).

- BRUCE, B. (2001), Toward mediating the impact of forced migration and displacement among children affected by armed conflict. *Journal of International Affairs*, 55: 35-58.
- BURNETT, A., PEEL, M. (2001), Asylum seekers and refugees in Britain: Health needs of asylum seekers and refugees. *British Medical Journal*, 322: 544-547.
- DAVIES, M., WEBB, E. (2000), Promoting the psychological well-being of refugee children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 5: 541-554.
- DERLUYN, I. (2005), Emotional and behavioural problems in unaccompanied refugee minors. *Orthopedagogische Reeks*, 19: 1-253.
- DERLUYN, I., BROEKAERT, E. (v recensiji), What life is: The views of unaccompanied refugee adolescents about their lives.
- DERLUYN, I., BROEKAERT, E., SCHUYTEN, G. (v recensiji), Emotional and behavioural problems in migrant and non-migrant adolescents in Belgium.
- DERLUYN, I., BROEKAERT, E., SCHUYTEN, G., TEMMERMAN, E. DE (2004), Post-traumatic stress in former Ugandan child soldiers. *Lancet*, 363: 861-863.
- DERLUYN, I., WILLE, B., SMET, T. DE, BROEKAERT, E. (2005), *Op Weg: Psychosociale en therapeutische begeleiding van niet-begeleide buitenlandse minderjarigen*. Antwerpen, Apeldoorn: Garant.
- DYREGROV, A., GJESTAD, R., RAUNDALEN, M. (2002), Children exposed to warfare: A longitudinal study. *Journal of Traumatic Stress*, 15: 59-68.
- ELBEDOUR, S., BENSEL, R. TEN, BASTIEN, D. (1993), An ecological integrated model of children of war: Individual and social psychology. *Child Abuse and Neglect*, 17: 805-819.
- FELSMAN, J. K., LEONG, F. T. L., JOHNSON, M. C., CRABTREE FELSMAN, I. (1990), Estimates of psychological distress among Vietnamese refugees: Adolescents, unaccompanied minors and young adults. *Social Science and Medicine*, 31: 1251-1256.
- FERENCI, B. (2001), Separated refugee children in Austria. *International Journal of Refugee Law*, 12: 525-547.
- GONG-GUY, E., CRAVENS, R. B., PATTERSON, T. E. (1991), Clinical issues in mental health service delivery to refugees. *American Psychologist*, 46: 642-648.
- GUARNACCIA, P. J., LOPEZ, S. (1998), The mental health and adjustment of immigrant and refugee children. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 7: 537-553.
- HALVORSEN, K. (2002), Separated children seeking asylum: The most vulnerable of all. *Forced Migration Review*, 12: 34-36.
- HODES, M. (1998), Refugee children. *British Medical Journal*, 316: 490-495.
- HUBBARD, J., REALMUTO, G. M., NORTHWOOD, A. K., MASTEN, A. S. (1995), Comorbidity of psychiatric diagnoses with post-traumatic stress disorder in survivors of childhood trauma. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 34: 1167-1173.
- HUNTER, A. (2001), Between the domestic and the international: The role of the European Union in providing protection for unaccompanied refugee children in the United Kingdom. *European Journal of Migration and Law*, 3: 383-410.
- INGLEBY, D. (2005), Editor's introduction. V: D. INGLEBY (ur.), *Forced Migration and mental Health: Rethinking the Care of Refugees and displaced Persons*. New York: Springer (1-28).
- LOUGHRY, M., FLOURI, E. (2001), The behavioural and emotional problems of former unaccompanied refugee children 3-4 years after their return to Vietnam. *Child Abuse and Neglect*, 25: 249-263.
- MACKSOUD, M., ABER, J. (1996), The war experiences and psychosocial development of children in Lebanon. *Child Development*, 67: 70-88.

- PAUW, H. De (2002), *De verdwijning van niet-begeleide minderjarigen en minderjarige slachtoffers van mensenhandel*. Brussels: Child Focus.
- PORTE, Z., TORNEY-PURTA, J. (1987), Depression and academic achievement among Indochinese refugee unaccompanied minors in ethnic and nonethnic placements. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57: 536-547.
- PYNOOS, R. S., NADER, K. (1988), Children who witness the sexual assaults of their mothers. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 27: 567-572.
- PYNOOS, R. S., NADER, K. (1990), Children's exposure to violence and traumatic death. *Psychiatric Annals*, 20: 334-344.
- RESSLER, E. M., BOOTHBY, N., STEINBOCK, D. J. (1988), *Unaccompanied Children: Care and Protection in Wars, natural Disasters, and Refugee Movements*. New York: Oxford University Press.
- ROUSSEAU, C., SINGH, A., LACROIX, L., BAGILISHY, D., MEASHAM, T. (2004), Creative expression workshops for immigrant and refugee children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 43: 235-238.
- RUXTON, S. (2000), *Separated Children Seeking Asylum in Europe: A Programme for Action*. Stockholm: Save The Children.
- SACK, W. H., CLARKE, G., HIM, C., DICKASON, D., GOFF, B., LANHAM, K., KINZIE, J. D. (1993), A 6-year follow-up study of Cambodian refugee adolescents traumatized as children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 32: 431-437.
- SAVIN, D., SACK, W. H., CLARKE, G. N., MEAS, N., RICHART, I. (1996), The Khmer adolescent project. III: A study of trauma from Thailand's Site II refugee camp. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 35: 384-391.
- SCEP (2004), *Separated Children in Europe Programme: Statement of good Practice. Third edition*. Copenhagen, Geneva: Save the Children, UNHCR.
- SOURANDER, A. (1998), Behavior problems and traumatic events of unaccompanied refugee minors. *Child Abuse and Neglect*, 22: 719-727.
- THABET, A., VOSTANIS, P. (2000), Post-traumatic stress disorder reactions in children of war: A longitudinal study. *Child Abuse and Neglect*, 24: 291-298.
- UNHCR (2004), *2003 Global Refugee Trends: Overview of Refugee Populations, new Arrivals, durable Solutions, Asylum-Seekers and other Persons of Concern to UNHCR*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.
- VERLINDEN, A. (2004), *De opvang van niet-begeleide minderjarigen, slachtoffer van seksuele uitbuiting. Aanbevelingen voor goede praktijken*. Brussels: Child Focus, Koning Boudewijnstichting.
- WATTERS, C., INGLEBY, D. (2004), Locations of care: Meeting the mental health and social care needs of refugees in Europe. *International Journal of Law and Psychiatry*, 27: 549-570.
- WEINE, S. M., VOJVODA, D., BECKER, D. F., MCGLASHAN, T. H., HODZIC, E., LAUB, F., HYMAN, L., SAWYER, F., LAZROVE, S. (1998), PTSD symptoms in Bosnian refugees 1 year after resettlement in United States. *American Journal of Psychiatry*, 155: 562-564.
- WESTERMEYER, J. (1991), Psychiatric services for refugee children. V: F. AHEARN, J. L. ATHEY (ur.), *Refugee Children: Theory, Research and Services*. Baltimore and London: The John Hopkins University Press (127-162).
- YING, Y. W. (1999), Strengthening intergenerational/intercultural ties in migrant families: A new intervention for parents. *Journal of Community Psychology*, 27: 89-96.

- 1995, 11. Decembra) in v skladu s tem izvajajo svoje izobraževalne dejavnosti. Vse dejavnosti so namenjene izboljšanju kakovosti življenja in izboljšanju pogojev življenja. Vse dejavnosti so namenjene izboljšanju kakovosti življenja in izboljšanju pogojev življenja.
- Porter, A. (1987). Development and socialization of children in industrialized and developing countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 18, 215-247.
- Porter, R. S., & Nader, K. (1988). Children who witness the fatal assault of their mother. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 27, 247-252.
- Porter, R. S., & Nader, K. (1990). Children's exposure to violence and traumatic stress: A review. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 29, 244-254.
- Ressler, E. M., Bootner, N., & Steinbock, D. J. (1988). Unaccompanied Children and Protection in Hong Kong. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 27, 247-252.
- Roussell, C., Snow, A., Lacroix, J., & Lacroix, J. (1994). Creative expression workshop for immigrant and refugee children. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 33, 225-238.
- Ruston, S. (2000). *Separated Children's Separation in Europe: A Programme for Action*. Stockholm: Save the Children.
- Sack, W. H., Quesada, C., Hill, C., Dickson, D., Gore, B., Jannan, K., Kinzie, J. D., (1992). A 1-year follow-up study of Cambodian refugee adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 31, 431-437.
- Sack, W. H., Quesada, C., Hill, C., Dickson, D., Gore, B., Jannan, K., Kinzie, J. D., & Nader, K. (1995). The impact of the refugee camp. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 34, 284-291.
- SECF (2004). *Separated Children in Europe Programme: Treatment of good practice. Final edition*. Copenhagen: Geneva: Save the Children/ UNHCR.

